

Anna Dubicka

Rozmowy o ograniczeniu zbrojeń strategicznych przywódców Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego w Moskwie w dniach 22 - 30 maja 1972 roku

J. Robert Oppenheimer powiedział na początku lat pięćdziesiątych XX wieku, że Stany Zjednoczone i Związek Radziecki są podobne do dwóch skorpionów uwieczonych w tej samej butelce¹. Sens tego stwierdzenia odzwierciedlała sytuacja z okresu „zimnej wojny”, kiedy dwa supermocarstwa były strategicznie współzależne. „Polityka odstraszenia” wymagała zwiększania potencjału militarnego przez obydwa supermocarstwa. Stany Zjednoczone i ZSRR ponosiły na zbrojenia ogromne koszty i obciążały budżet własnych państw². Koniecznością stawała się „polityka odprężenia” (*dtente*), której celem było zmniejszanie napięć politycznych, gospodarczych i społecznych państw zachodu i krajów „demokracji ludowej”. Jednymi z pilniejszych jej realizatorów stali się na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych prezydent Stanów Zjednoczonych Richard Milhous Nixon i sekretarz generalny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Leonid Iljicz Breżniew³. Przywódcy USA i ZSRR spotkali się w Moskwie w dniach 22 - 30 maja 1972 roku, podpisując między innymi układ o ograniczeniu zbrojeń strategicznych⁴.

Pomijając inne czynniki polityczne, które przyczyniły się do spotkania na szczycie⁵, korzystnymi przesłankami do podejmowania działań mających na celu ograniczenie wyścigu zbrojeń i rozbrojenie były koncepcje USA i ZSRR zakładające zmniejszenie lub całkowite odejście od ideologizacji stosunków międzynarodowych. Pozytywny wpływ na przebieg rozmów rozbrojeniowych wywierały wypracowane w połowie lat pięćdziesiątych przez zachodnioeuropejską socjaldemokrację koncepcje *disengagement*, a przede

¹ G. C. Herring, *America's longest war: the United States and Vietnam: 1950 - 1975*, New York, 1986.

² D. Caldwell, *American - Soviet relations: from 1947 to the Nixon - Kissinger grand design*, Westport 1981, s. 247.

³ Conf. : M. Berezowski, *Kariera Richarda Nixona*, Warszawa 1974; także: M. Smoleń, *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917 - 1991*, Warszawa - Kraków 1994.

⁴ Podpisanie układu o ograniczeniu zbrojeń strategicznych (Strategic Arms Limitation Talks) nastąpiło 26 maja 1972 roku. Zbiór Dokumentów, 1972 nr 5, s. 939 - 943.

⁵ Były to: silne zaangażowanie wojenne USA w Wietnamie, utrata przez to państwo przywództwa w świecie i w Europie, a także wygrywanie przez USA „karty chińskiej” w stosunkach radzieckich. Conf. : W. La Feber, *America, Russia and the cold war, 1945 - 1990*, New York 1993; J. M. Blum, *Years of discard. American politics and society, 1961 - 1974*, New York - London, 1991.

wszystkim przywrócona na XX i XXII Zjeździe KPZR koncepcja pokojowego współistnienia państw o odmiennych ustrojach społecznych. Potwierdzeniem tej tezy była eskalacja różnorodnych projektów tzw. częściowych kroków rozbrojeniowych, w owym okresie, powołanie w 1959 roku genewskiego Komitetu Dziesięciu Państw oraz wypracowanie w latach sześćdziesiątych kilku ważnych porozumień o częściowych ograniczeniach wyścigu zbrojeń jądrowych⁶.

Podczas dyskusji międzynarodowych nad sformułowaniem zasad rozbrojenia, w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, podjęto rozmowy na temat pokojowego wykorzystania Antarktyki. Układ w tej sprawie został opracowany na konferencji dwunastu zainteresowanych państw w Waszyngtonie w dniach 15 października – 1 grudnia 1959 roku⁷. W Moskwie 5 sierpnia 1963 r. został podpisany przez USA, ZSRR i Wielką Brytanię układ o zakazie prób z bronią jądrową w atmosferze, przestrzeni kosmicznej i pod wodą. Następnie zawarte zostały układy w sprawie pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej, w tym Księżyca i innych ciał niebieskich 27 stycznia 1967 r. i o ustanowieniu strefy bezatomowej w Ameryce Łacińskiej podpisany w Tlatelolco 14 lutego 1967 r.⁸, a także układ pomiędzy USA i ZSRR o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (NPT) z 1 lipca 1968 r.⁹ Stronami układu były, oprócz USA i ZSRR, Wielka Brytania oraz około stu innych państw.

Po podpisaniu przez USA i ZSRR układu z 1 lipca 1968 roku o nierozprzestrzenianiu broni nuklearnej obydwie supermocarstwa wynegocjowały kolejny ważny układ o zakazie umieszczania broni jądrowej i innej broni masowej zagłady na dnie mórz i oceanów z 11 lutego 1971 roku. Osiągnięciem porozumienia było zobowiązanie się sygnatariuszy do kontynuowania dialogu rozbrojeniowego¹⁰.

Zarówno układ z 1 lipca 1968, jak i z 11 lutego 1971 roku miały niedociągnięcia, które zostały wyeliminowane w trakcie rozmów SALT I w maju 1972 roku. Zaliczały się do nich: zobowiązanie (w układzie z 1 lipca 1968 roku) państw dysponujących bronią jądrową jedynie do prowadzenia negocjacji rozbrojeniowych (*to negotiate*), a nie do rozbrojenia (*disarm*)¹¹. Natomiast porozumienie z lutego 1971 roku wprowadzało tylko częściową demilitaryzację dna mórz i oceanów¹².

Ważnym w stosunkach między USA a ZSRR bezpośrednio przed rozmowami SALT I były rokowania na forum Komitetu Genewskiego¹³. W okresie tym doszło do wypracowania w Genewie pierwszego porozumienia rozbrojeniowego *sensu stricto*. Była nim

⁶ Conf. : art. A. Porczyńska, *Przesłanki wizyty prezydenta Stanów Zjednoczonych Richarda Nixona w Moskwie 22-30 maja 1972 r.* [w oprac.].

⁷ Do dwunastych zainteresowanych państw należały Argentyna, Australia, Belgia, Chile, Francja, Japonia, Nowa Zelandia, Norwegia, Unia Południowoafrykańska, USA, Wielka Brytania, ZSRR; patrz przypis 10: W. Multan, *Porozumienia rozbrojeniowe po II wojnie światowej*, Warszawa 1985, s. 35.

⁸ Tekst w: Zbiór Dokumentów 1967, nr 1- 2, s. 5 - 17.

⁹ Ibidem, 1968, nr 7, s. 803 - 815.

¹⁰ W. Multan, *Porozumienia...*, s. 154.

¹¹ Ibidem, s. 128.

¹² Ibidem, s. 154.

¹³ Od sierpnia 1969 roku w składzie 26 państw pod nazwą Konferencja Komitetu Rozbrojeniowego. R. Zięba, *Działanie na rzecz ograniczenia wyścigu zbrojeń [w:] Pokój w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych*, pod red. J. Kukułki, Warszawa 1991, s. 314.

wyłożona do podpisu 10 kwietnia 1972 roku konwencja o zakazie badań, produkcji i magazynowania broni bakteriologicznej (biologicznej) i toksyn oraz o ich zniszczeniu. Zakładała całkowite wyeliminowanie jednej z najgroźniejszych broni masowej zagłady¹⁴.

W grupie porozumień dwustronnych, zawartych między USA a ZSRR, a będących próbą nawiązania bliższych stosunków na linii Waszyngton - Moskwa i pierwszymi podpisanymi w latach siedemdziesiątych były układy podpisane 30 września 1971 roku o udoskonaleniu „gorącej linii” między mocarstwami i o zapobieganiu przypadkowemu użyciu broni jądrowej¹⁵.

Zasadniczą przesłanką szczytu moskiewskiego było ukształtowanie się funkcjonalnej równowagi sił między Wschodem a Zachodem. Rokowania rozbrojeniowe podejmowano wcześniej, jednak dopiero kiedy obydwie strony dialogu uznały w końcu lat sześćdziesiątych istnienie parytetu nuklearnego, negocjacje zaczęły przynosić konkretne rezultaty w postaci ograniczeń nakładanych na rozwój broni strategicznych, czyli SALT I. Na Wschodzie i Zachodzie upowszechnił się pogląd, że w ewentualnej wojnie jądrowej nie byłoby zwycięzcy. Istniejąca równowaga strategiczna sprawiła, że nie było możliwe zniszczenie jednym uderzeniem wszystkich sił strategicznych przeciwnika, a to oznaczało, że dysponował on możliwością dokonania nuklearnej riposty. W takiej sytuacji konflikt zbrojny nie był opłacalny. Uważano natomiast, że można będzie w wyniku uzgodnionych porozumień i rozmów moskiewskich w maju 1972 roku istniejącą równowagę utrzymać na niższym poziomie, przy zachowaniu nie umniejszonego bezpieczeństwa każdej ze stron. Można by ją było, jak uważano, stopniowo obniżyć, co przynosiłoby dodatkowe korzyści dla umacniania zaufania międzynarodowego i pokojowej współpracy USA z ZSRR i innych państw¹⁶.

Z tego powodu rozmowy o ograniczeniu zbrojeń strategicznych, wyznaczone przez Komitet Helsiński w listopadzie 1969 roku¹⁷ na 22 - 30 maja 1972 roku, stały się ważne i niezbędne na drodze do podjęcia przyjaznej konwersacji i próby przełamania impasu w polityce zagranicznej i wewnętrznej pomiędzy rządami obydwu supermocarstw.

Po przybyciu na Kreml 22 maja 1972 roku Przewodniczący Prezydium Rady Najwyższej ZSRR Nikołaj Podgorny i prezydent USA Richard Nixon wymienili krótkie przemówienia powitalne i odbyli krótką rozmowę. Podgorny w wystąpieniu nawiązał do Roosevelta, do współpracy radziecko-amerykańskiej z okresu wojny i do stosunków między Stalinem, Rooseveltem i Churchilllem¹⁸. Nixon zwrócił uwagę na to, że dwustronne układy były oparte na zaufaniu, szacunku i dlatego są bardziej trwałe niż układy oparte na założeniu, że jedna strona jest słabsza¹⁹. Nawoływał także do tego, by wykorzystywać po-

¹⁴ W Komitecie Genewskim wypracowano także układ z 11 lutego 1971 roku. Traktat ustanawiał kolejną strefę zdemilitaryzowaną. Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ D. Caldwell, *American Soviet relations...*, s. 248.

¹⁷ *Technological Change and the Strategic Arms Race*, [w:] SALT: Implications..., s. 107 - 124 oraz R. Nixon, *The real...*, s. 181.

¹⁸ Nixon w swoich pamiętnikach podaje to jako przemówienie Breżniewa. Po wypowiedzi przywódcy ZSRR odnośnie do stosunków między Stalinem, Rooseveltem i Churchilllem prezydent USA miał odpowiedzieć:

„- Takie właśnie stosunki chciałbym ustanowić z sekretarzem generalnym

- Będę także szczęśliwy, i jeśli chodzi o mnie, jestem gotów do tego - odrzekł Breżniew.

- Jeśli zostawimy decyzję biuromatom, nigdy nie osiągniemy postępu - wtrącił Nixon.

- Po prostu pogrzebią nas w papierach - dodał Breżniew”. *The memoirs of Richard Nixon*, London 1978,

teę obu mocarstw do umocnienia pokoju, a nie jego niszczenia²⁰, stwierdził że porozumienie zawarte w dziedzinie ograniczenia zbrojeń strategicznych mogłoby zapoczątkować rezygnację z bezproduktywnego i niebezpiecznego wyścigu zbrojeń i zwiększenia produkcji na cele pokojowe²¹.

W dwie godziny po wylądowaniu na lotnisku Wnukowo II prezydent USA spotkał się z sekretarzem generalnym KC KPZR Leonidem Breżniewem²². Pierwsze spotkanie obu przywódców przebiegało w atmosferze szczerości i skuteczności. Na poważne potraktowanie amerykańskiego gościa wskazywał fakt, że L. Breżniew przyjął R. Nixona natychmiast po jego przybyciu na Kreml, w swym biurze sekretarza generalnego KC KPZR oraz że rozmowa odbyła się z udziałem tylko jednego tłumacza przy drzwiach zamkniętych²³. Trwała prawie dwie godziny i z tego powodu bankiet wieczorny wydany na cześć prezydenta USA opóźnił się o blisko trzydzieści minut. Treść rozmowy nie została ujawniona, aczkolwiek sam Nixon przyznawał, że zwrócono uwagę na rozbieżności na temat Wietnamu, Bliskiego Wschodu a także musiał zapewnić Breżniewa, że nie stawia ChRL wyżej niż Związku Radzieckiego²⁴.

Na atmosferze wizyty pierwszego dnia pobytu prezydenta Nixona w Moskwie odcisnęła wyraźne piętno problem Wietnamu. Obaj przywódcy starali się o zachowanie koniecznego dystansu i stworzenia warunków, które umożliwiłyby przeprowadzenie rozmów dotyczących ograniczenia zbrojeń strategicznych i innych dziedzin²⁵.

Przebieg pierwszego i drugiego dnia rozmów moskiewskich na szczycie był bardzo rzeczowy, opanowany i z obu stron pozbawiony emocji. Rozmowy były całkowicie tajne i na początku nie dopuszczano do nich dziennikarzy i telewizji radzieckiej²⁶. Rozpoczęły się przeważnie około godziny jedenastej na Kremlu, a popołudniu około godziny szesnastej podpisywano porozumienia²⁷.

Przywódcy Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego najwięcej czasu starali się poświęcić na odbywanie zebrań roboczych ze swoimi najbliższymi współpracownikami. Zebraniom poświęcano najwięcej czasu - od trzech do czterech godzin dziennie²⁸.

Wszystkie porozumienia podpisane w Moskwie w dniach 22-30 maja 1972 roku były przygotowane poprzez wcześniejsze negocjacje z lat 1970 - 1971. Było tak między innymi z układami o współpracy w dziedzinie nauki i techniki oraz w dziedzinie badań i wykorzystania przestrzeni kosmicznej dla celów pokojowych. Przez dwa ostatnie lata amerykańsko-radzieckie grupy robocze spotykały się na przemian w Moskwie i Houston²⁹. Prace nad osiągnięciem porozumienia w sprawie ograniczenia zbrojeń strategicznych prowa-

¹⁹ Zbiór Dokumentów, 1972, nr 5, s. 913.

²⁰ Ibidem, s. 914.

²¹ Ibidem, s. 916.

²² BS PAP, 1972, nr 8194, DI, s. 4.

²³ BS PAP, 1972, nr 8194, DI, s. 9.

²⁴ J. Osborne, *The fourth year of the Nixon watch*, New York 1973, s. 86.

²⁵ H. Kissinger, *White house...*, s. 1208.

²⁶ BS PAP, 1972, nr 8194, DI, s. 7.

²⁷ Ibidem, s. 6.

²⁸ Ibidem, s. 1.

²⁹ BS PAP, 1972, nr 8196, DI, s. 5-6.

dzone były równolegle w Moskwie i Helsinkach. System ten polegał na tym, iż w Moskwie problemem ograniczenia zbrojeń strategicznych zajmowali się prezydent R. Nixon ze swoimi współpracownikami i sekretarz generalny KC KPZR L. Breżniew z doradcami. Równolegle w Helsinkach prowadzone były rozmowy przez delegacje obu mocarstw oraz kontynuowano bardzo intensywne prace, których celem było osiągnięcie technicznego porozumienia oraz odpowiedniego dla każdej ze stron kompromisu. Pracujące w Helsinkach delegacje były w stałej łączności z przywódcami obu mocarstw obradującymi w Moskwie³⁰. Praca delegacji w Helsinkach została zakończona w godzinach wieczornych 24 maja, po czym obie delegacje rozbrojeniowe udały się razem, specjalnym radzieckim pociągiem do Moskwy, gdzie w piątek rano przedstawiły przywódcom supermocarstw ostateczne wyniki swojej pracy³¹. Richard Nixon i Leonid Breżniew uzgodnili ostatecznie punkty sporne układu o ograniczeniu zbrojeń strategicznych jeszcze w godzinach wieczornych 25 maja 1972 roku.

Prace nad najważniejszym porozumieniem szczytu moskiewskiego uległy opóźnieniu i zaczęto rozważać możliwość jego podpisania na dzień 27 maja. Przez cały dzień 26 maja tłumacze i eksperci obu stron pracowali nad ostateczną redakcją porozumień SALT w języku angielskim i rosyjskim. Ostatecznie tekst porozumień rozbrojeniowych został uzgodniony na dziesięć godzin przed ich podpisaniem, co nastąpiło w późnych godzinach wieczornych 26 maja 1972 roku podczas przyjęcia wydanego przez stronę amerykańską³².

Opóźnienie w podpisaniu układu SALT I wynikało stąd, iż strona radziecka nie chciała, aby porozumienie objęło okręty podwodne o nuklearnym napędzie wyposażone w wyrzutnie raketowe i bombowce strategiczne dalekiego zasięgu, stacjonowane w amerykańskich bazach na terytorium Europy Zachodniej³³. Obaj przywódcy doszli do kompromisu i zgodzili się, aby układ SALT I nie obejmował lotnictwa strategicznego. Richard Nixon podczas pobytu w Moskwie dawał do zrozumienia, że jego wizyta w Związku Radzieckim była pierwszym z serii amerykańsko-radzieckim spotkaniem na najwyższym szczeblu. Prezydent podkreślał, że otwierało to możliwość kontynuowania rozmów i poszerzenia układów o ograniczeniu zbrojeń strategicznych, a także układu dotyczącego handlu, który został zaliczony do porażek szczytu moskiewskiego³⁴. Rosjanie podkreślali natomiast, że w wyniku porozumienia SALT I ze Związkiem Radzieckim Stany Zjednoczone musiały zrezygnować z przygotowanego programu budowy systemu obrony przeciwraketowej „Safeguard” złożonego z dwunastu kompleksów, które miały być rozmieszczone na całym terytorium kraju³⁵.

Strona amerykańska stwierdziła, że na dalszą metę porozumienie o ograniczeniu zbrojeń strategicznych spotka się ze zdecydowanym poparciem w USA, kiedy stanie się oczywiste, iż ilościowa przewaga Rosji na polu atomowym będzie mniejsza w wyniku układu, niż gdyby porozumienia takiego nie było. Wynikać to miało według Stanów Zjednoczo-

³⁰ H. Kissinger, *White house...*, s. 1220.

³¹ BS PAP, 1972, nr 8196, DI, s. 2.

³² BS PAP, 1972, nr 8198, DI, s. 2.

³³ H. Kissinger, *White house...*, s. 1217.

³⁴ Powołanie jedynie Komisji do spraw handlu ZSRR uznał za porażkę, gdyż nie mógł liczyć na korzystne kredyty od USA oraz wykorzystanie nowych technologii amerykańskich. J. M. Blum, *American politics*

³⁵ *Historia dyplomacji*, pod red. A. Gromyki, t. V, cz. 2, Warszawa 1973, s. 196.

nych z faktu, że ZSRR budował okręty podwodne w tempie osiem - dziewięć rocznie i kontynuował rozbudowę systemu strategicznych rakiet ofensywnych, podczas, gdy USA zaprzestały w praktyce rozbudowy w obu tych dziedzinach³⁶. Ponadto w Stanach Zjednoczonych twierdzono³⁷, iż jest rzeczą zasadniczą, aby USA kontynuowały rozbudowę tych systemów broni, które nie zostały objęte porozumieniem moskiewskim. Chodziło przede wszystkim o kontynuowanie programów budowy okrętów podwodnych klasy „Trident”, bombowców strategicznych typu „B-1”, jak również innych systemów broni. Uważano, że wszelkie ograniczenia wymienionych programów mogłyby zmniejszyć szansę wynegocjowania ze Związkiem Radzieckim takich układów, które gwarantowałyby bezpieczeństwo. Amerykanie dowodzili, że konieczne było to, aby w trakcie dalszych negocjacji z ZSRR Stany Zjednoczone mogły realizować swe programy zbrojeniowe³⁸.

Rozmowy Richarda Nixona z Leonidem Breżniewem podczas szczytu moskiewskiego w dniach 22-30 maja 1972 roku rozpoczęły się od podpisania układów w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego i wspólnych badań nad chorobami serca i rakiem. Zostały podpisane przez prezydenta USA i Przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej ZSRR Nikołaja Podgornego 23 maja 1972 roku³⁹.

Współpraca między obydwojoma mocarstwami w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego mówiła o zapobieganiu zanieczyszczeniom, badaniu zanieczyszczeń i ich wpływu na środowisko naturalne oraz opracowaniu zasad regulowania wpływu działalności człowieka na przyrodę. Stany Zjednoczone i Związek Radziecki miały poświęcić szczególną uwagę wspólnej pracy nad doskonaleniem istniejącej i stworzeniem nowej technologii pozwalającej nie zanieczyszczać środowiska naturalnego. Uzgodniono, że nowa technologia zostanie wdrożona do stałego użytku i eksperci obydwu mocarstw zajmą się badaniem jej aspektów gospodarczych⁴⁰.

Kolejne układy: o współpracy w dziedzinie nauki i techniki oraz w dziedzinie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych podpisane zostały 24 maja na Kremlu⁴¹.

Układ o współpracy w dziedzinie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych składał się z sześciu artykułów i został podpisany przez prezydenta Richarda Nixona i Przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR Aleksieja Kosygina⁴². Mocarstwa miały rozwijać współpracę w dziedzinie meteorologii kosmicznej, badań środowiska naturalnego, badań okołoziemskiej przestrzeni kosmicznej, Księżyca i planet, biologii i medycyny kosmicznej. W szczególności miały się zająć współpracą w celu podjęcia wszystkich koniecznych środków dla ułatwienia i zagwarantowania wykonania „Podsumowującego dokumentu o wynikach dyskusji nad problemami współpracy w dziedzinie badania przestrzeni kosmicznej między Akademią Nauk ZSRR a Krajową Agencją

³⁶ BS PAP, 1972, nr 8198, DI, s. 3; Wypowiedź Henry Kissingera.

³⁷ BS PAP, 1972, nr 8208, s. 9; Wypowiedź sekretarza obrony Melvina Lairda.

³⁸ Szczególnie przy tym stanowisku obstawał Gerard Smith – twierdząc, że nie należało ograniczać zbyt wielu pocisków wielogłowicowych MIRV, które zwiększały arsenał bez mnożenia liczby rakiet. G. C. Herring, *America's longest war: the United States and Vietnam 1950 – 1975*, New York 1986, s. 168.

³⁹ Zbiór Dokumentów, 1972, nr 5, s. 918.

⁴⁰ Ibidem, s. 920.

⁴¹ Ibidem, s. 923.

⁴² Ibidem, s. 931.

USA do spraw Aeronautyki i Badania Przestrzeni Kosmicznej” z 21 stycznia 1971 roku⁴³. Zaplanowany został wspólny lot i połączenie statków „Sojuz” i „Apollo” na rok 1975⁴⁴. Artykuł czwarty porozumienia mówił o popieraniu międzynarodowych wysiłków zmierzających do rozwiązania problemów prawnomiędzynarodowych związanych z badaniem i wykorzystaniem przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych i umocnienia porządku prawnego w kosmosie oraz dalszego rozwoju międzynarodowego prawa kosmicznego, a także współpracy ze sobą w tej dziedzinie⁴⁵. Przewidziano również, że strony będą mogły na podstawie wzajemnego porozumienia ustalać inne dziedziny współpracy w badaniu i wykorzystywaniu przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych⁴⁶. Oznaczało to, że ustalono współpracę między USA a ZSRR za zgodą innych państw.

Rokowania amerykańsko-radzieckie w Moskwie zaowocowały szczególnie porozumieniami zapobiegającymi wybuchowi konfliktu zbrojnego.

Pierwsze z nich, podpisane 25 maja przez Sekretarza Marynarki Wojennej USA Johna Warnera i Naczelnego Dowódcę Marynarki Wojennej ZSRR admirała Siergieja Gorszkowa⁴⁷, o zapobieganiu incydentom na morzu otwartym i w przestrzeni powietrznej nad nim⁴⁸, zmierzało do zmniejszenia niebezpieczeństwa wybuchu wojny nuklearnej oraz udoskonalenia bezpośredniej łączności między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim⁴⁹.

Układy o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego, o wspólnych badaniach nad chorobami serca i rakiem, o współpracy w dziedzinie nauki i techniki, a także o współpracy w dziedzinie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych obowiązywały na pięć lat i miały zostać przedłużone na kolejne okresy pięcioletnie, jeżeli żadna ze stron nie powiadomiłaby partnera o jego wypowiedzeniu nie później niż na sześć miesięcy przed upływem terminu ważności porozumień. Należy zaznaczyć również, że wszystkie omawiane porozumienia wchodziły w życie w dniach ich podpisania⁵⁰.

Porozumienie o zapobieganiu incydentom na morzu otwartym i w przestrzeni kosmicznej nad nim miało zostać szczegółowiej rozpatrzone niż inne omówione układy. Rok po jego podpisaniu strony miały się spotkać, by uzgodnić realizację jego postanowień. Miały to później konsultować między sobą co rok, albo tak jak by uzgodniły⁵¹.

Rozstrzygnięcie najważniejszych problemów dotyczących najistotniejszego z celów szczytu moskiewskiego, ograniczenia zbrojeń strategicznych, nastąpiło 26 maja 1972 roku w późnych godzinach wieczornych na Kremlu⁵². Do ostatniej chwili toczyły się rokowania ekspertów obu Stron kierowane przez Andrieja Gromyko i Henry’ego Kissingera⁵³. Prezy-

⁴³ Ibidem, s. 929.

⁴⁴ Na podstawie porozumienia z 6 IV 1972 r. ZDSM, 1972, nr 5, s. 930.

⁴⁵ Ibidem, s. 931.

⁴⁶ Na podstawie artykułu piątego porozumienia o współpracy w dziedzinie badań i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej w celach pokojowych. Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, s. 938.

⁴⁸ Ibidem, s. 932.

⁴⁹ Nawiązywał do tego wcześniejszy układ z 30 IX 1971 r. Podpisany między USA i ZSRR. *Stosunki Międzynarodowe*, pod red. W. Malendowskiego i Cz. Mojsiewicza, Wrocław 2000, s. 495.

⁵⁰ Z artykułu siódmego porozumienia; ZDSM, 1972, nr 5, s. 922.

⁵¹ Art. IX tego porozumienia; ibidem, s. 937.

dent Richard Nixon i sekretarz generalny KC KPZR Leonid Breżniew podpisali dwa dokumenty wynegocjowane w ramach rokowań SALT I. Były to układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej i tymczasowe porozumienie między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych⁵⁴.

Strony zobowiązały się, począwszy od 1 lipca 1972 roku, nie rozpoczynać budowy dodatkowych stałych naziemnych wyrzutni międzykontynentalnych balistycznych pocisków rakietowych (MBPR), a także nie przekształcać naziemnych wyrzutni rakietowych MBPR i MBPR starych typów, zainstalowanych przed rokiem 1964, w naziemne wyrzutnie ciężkich MBPR⁵⁵. Mocarstwa zgodziły się na ograniczenie liczby wyrzutni rakiet balistycznych na okrętach podwodnych i nowoczesnych okrętów podwodnych z wyrzutniami rakiet balistycznych do liczby znajdujących się w uzbrojeniu oraz zbudowanych dodatkowo zgodnie z przyjętymi ustaleniami⁵⁶.

Tymczasowe porozumienie przewidywało, że strony mogły wybudować dodatkową liczbę wyrzutni rakiet balistycznych i okrętów podwodnych w celu zastąpienia równej liczby wyrzutni międzykontynentalnych rakiet balistycznych starego typu lub wyrzutni starych typów na okrętach podwodnych.

Tymczasowe porozumienie nie zawierało konkretnych danych dotyczących liczby naziemnych wyrzutni międzykontynentalnych rakiet (MRB) oraz wyrzutni rakiet balistycznych na okrętach podwodnych (RBOP)⁵⁷. Tymczasowe porozumienie składało się z ośmiu artykułów i ustalono w nim na okres pięciu lat ograniczenie produkcji wyrzutni rakiet balistycznych, naziemnych i umieszczonych na okrętach podwodnych, jeżeli przed upływem tego okresu nie zastąpiłoby go porozumienie o dalej posuniętych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych⁵⁸.

W celu lepszego zrozumienia znaczenia i treści układu SALT I należy wyjaśnić, że system ABM (Anti Ballistic Missile) oznaczał cały zespół zbrojeniowy obejmujący wykrycie, obserwację oraz przeprowadzenie niezbędnych obliczeń trajektorii zbliżającej się rakiety nieprzyjacielskiej oraz odpalenie rakiety zdalnie sterowanej, której zadaniem było zniszczenie pocisku atakującego, natomiast system ICBM (Intercontinental Ballistic Missile) dotyczył rakiet o zasięgu powyżej 5500 km⁵⁹.

W trakcie szczytu moskiewskiego w ramach układu ABM ustalono, że każda ze stron utrzyma tylko dwa systemy obrony przeciwrakietowej składające się z przeciwrakiet, ich wyrzutni i stacji radiolokacyjnych. zobowiązano się także bezterminowo do nietworzenia, niewypróbowywania nowych systemów defensywnych na ziemi, morzu i w przestrzeni kosmicznej⁶⁰.

⁵² H. Kissinger, *White house years*, New York 1972, s. 1238.

⁵³ Ibidem, s. 1213.

⁵⁴ ZDSM, 1972, nr 5, s. 939.

⁵⁵ Ibidem, s. 940. Conf.: W. Materski, *ZSRR wobec problemów rozbrojenia 1945–1985*, Warszawa 1985,

⁵⁶ Z. Szczerbowski, *Strategiczny dialog rozbrojeniowy SALT (1969–1979)*, Warszawa 1978, s. 71.

⁵⁷ Art. VIII, punkt 2. ZDSM, 1972, nr 5, s. 942.

⁵⁸ H. Scoville, Beyond SALT one, „Foreign Affairs”, 1972, nr 3, s. 488.

⁵⁹ Ibidem, s. 489.

⁶⁰ Ibidem, s. 494.

Układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej (ABM) składał się ze wstępu i szesnastu artykułów. Został zawarty na czas nieograniczony i podlegał przeglądowi co pięć lat⁶¹. We wstępie układu strony podkreśliły, że wojna jądrowa miałaby katastrofalne skutki dla całej ludzkości. W tej sytuacji skuteczne środki ograniczenia systemów obrony przeciwrakietowej byłyby istotnym czynnikiem zahamowania wyścigu w zakresie strategicznych zbrojeń ofensywnych, co doprowadziłoby w konsekwencji do zmniejszenia niebezpieczeństwa wybuchu wojny z użyciem broni jądrowej. Podkreślono również, że ograniczenie systemów obrony przeciwrakietowej, a także niektóre uzgodnione środki w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych, przyczyniłoby się do stworzenia bardziej sprzyjających warunków do dalszych rokowań na temat ograniczenia zbrojeń strategicznych⁶². Strony oświadczyły we wstępie, że zamierzają w miarę możliwości jak najszybciej doprowadzić do zaprzestania wyścigu zbrojeń nuklearnych i podjąć skuteczne kroki w kierunku ograniczenia zbrojeń strategicznych i rozbrojenia nuklearnego oraz powszechnego i całkowitego rozbrojenia⁶³.

Zgodnie z podpisanym układem o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej, strony mogły posiadać po dwa systemy obrony przeciwrakietowej: jeden - wokół stolicy, drugi - w wybranym rejonie rozmieszczenia wyrzutni strategicznych pocisków ofensywnych⁶⁴. W skład systemu obrony przeciwrakietowej wchodziły dwa zasadnicze elementy - wyrzutnie i przeciwrakiety oraz stacje radiolokacyjne, niezbędne do ich funkcjonowania. W ramach jednego systemu mogło być rozmieszczonych nie więcej niż sto wyrzutni i sto przeciwrakiet w miejscach startowych oraz sześć zespołów stacji radiolokacyjnych. Przy czym obszar każdego zespołu radiolokacyjnego miał stanowić krąg o średnicy nie przekraczającej trzech kilometrów. Jeden system obrony przeciwrakietowej, na którego składały się wyrzutnie raketowe, antyrakiety i systemy radiolokacyjne, powinien się zmieścić w kole o promieniu stu pięćdziesięciu kilometrów - ze środkiem w stolicy danego kraju lub w rejonie rozmieszczenia wyrzutni strategicznych pocisków ofensywnych⁶⁵.

Większość danych dotyczących systemów obrony przeciwrakietowej rozmieszczonych wokół stolic, jak i rejonów dyslokacji wyrzutni strategicznych pocisków ofensywnych była podobna. Z tą różnicą, że w przypadku systemu rozmieszczonego wokół wyrzutni strategicznych pocisków ofensywnych liczba stacji radiolokacyjnych była większa⁶⁶.

Układ zakazywał konstruowania, przeprowadzania doświadczeń i rozmieszczania systemów przeciwrakietowych lub ich elementów składowych działających z morza, powietrza, przestrzeni kosmicznej lub z ruchomych urządzeń naziemnych. Zabraniał również konstruowania, przeprowadzania doświadczeń i rozmieszczania wyrzutni pocisków przeciwrakietowych wystrzeliwujących naraz więcej niż jedną rakietę. Mocarstwa zobowiązały się do nie przekazywania innym państwom i nierozmieszczania poza własnym

⁶¹ Art. XIV i art. XV. ZDSM, 1972, nr 5, s. 951. Przy czym termin „nieograniczony” oznacza bezterminowy.

⁶² ZDSM, 1972, nr 5, s. 944.

⁶³ Ibidem, s. 945.

⁶⁴ Z. Szczerbowski, *Strategiczny dialog...*, s. 68.

⁶⁵ Art. III, punkt a). *Understanding Soviet foreign policy. Readings and documents*, New York 1990, s. 189. Teksty porozumień o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej i tymczasowego porozumienia o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych są umieszczone także

⁶⁶ Z. Szczerbowski, *Strategiczny dialog...*, s. 68.

terytorium systemów obrony przeciwrakietowej lub ich części składowych⁶⁷. Ograniczenia nie obejmowały systemów obrony przeciwrakietowej lub ich elementów składowych używanych do badań i doświadczeń, a znajdujących się na istniejących lub dodatkowo uzgodnionych poligonach. Każda ze Stron mogła posiadać na poligonach doświadczalnych w sumie do piętnastu wyrzutni pocisków przeciwrakietowych⁶⁸.

Dla zapewnienia przestrzegania postanowień porozumienia Stany Zjednoczone i Związek Radziecki miały wykorzystywać znajdujące się w ich dyspozycji narodowe techniczne środki kontroli w sposób zgodny z ogólnie uznanymi zasadami prawa międzynarodowego⁶⁹. Pod pojęciem „narodowe środki kontroli” trzeba w tym przypadku rozumieć środki rozpoznania satelitarne, które znajdowały się w posiadaniu obu stron⁷⁰. Przy czym mocarstwa zostały zobowiązane do niezakłócania działania narodowych środków kontroli drugiej Strony jak również do niestosowania środków maskujących, utrudniających ich działanie⁷¹. Rządy obu mocarstw doszły do wniosku, że będą mogły doskonale nadzorować przestrzeganie porozumienia przy pomocy satelitów bez potrzeby posiadania naziemnych grup obserwacyjnych⁷².

Porozumienie dawało prawo każdej ze Stron do wystąpienia z układu, jeśli uznałyby, że nadzwyczajne okoliczności mające związek z treścią układu zagrażałyby jej najwyższym interesom. O tej decyzji należało powiadomić drugą stronę na sześć miesięcy przed wystąpieniem z układu.

Układ podlegał ratyfikacji zgodnie z procedurą przewidzianą przez konstytucję każdej ze stron. Wchodził w życie w dniu wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, czyli 3 października 1972 roku⁷³. Koniecznością jest zaznaczenie, że układ o ograniczeniu zbrojeń strategicznych nie obejmował lotnictwa strategicznego⁷⁴.

Nie mniej ważnym wydarzeniem od podpisania układu o ograniczeniu zbrojeń strategicznych było powołanie podczas rozmów Richarda Nixona z Leonidem Breżniewem w Moskwie Komisji Konsultatywnej dla ułatwienia realizacji celów i postanowień układu SALT I. Komisja Konsultatywna miała rozważać problemy dotyczące wykonywania powziętych zobowiązań i związanych z nimi sytuacji, które zostałyby uznane za niejasne. Ponadto do kompetencji komisji należało:

- dostarczanie na zasadzie dobrowolności takich informacji, jakie którakolwiek ze stron uzna za niezbędne do zapewnienia przestrzegania powziętych zobowiązań;
- rozważanie kwestii związanych z niezamierzonym zakłócaniem działania narodowych technicznych środków kontroli;
- rozważanie możliwych zmian w sytuacji strategicznej, mających wpływ na postanowienia układu SALT I;

⁶⁷ *Understanding Soviet foreign...*, s. 189 (art. V i IX).

⁶⁸ Z. Szczerbowski, *Strategiczny...*, s. 70.

⁶⁹ Art. XII, punkt 1. *Understanding Soviet...*, s. 190.

⁷⁰ Z. Szczerbowski, *Strategiczny...*, s. 70.

⁷¹ Art. XII, punkt 3. *Understanding Soviet...*, s. 190.

⁷² Z. Szczerbowski, *Radziecko-amerykańskie rokowania rozbrojeniowe*, Warszawa 1983, s. 57.

⁷³ Art. XV, punkt 2; art. XVI, punkty 1 i 2. *Understanding Soviet...*, s. 191.

⁷⁴ *Stosunki międzynarodowe...*, s. 496.

- uzgadnianie sposobów i terminów zniszczenia lub zdemontowania systemów obrony przeciwrakietowej lub ich części składowych, w przypadkach przewidzianych postanowieniami układu SALT I;

- rozważanie - gdy Komisja uzna to za konieczne - ewentualnych propozycji dalszego zwiększania skuteczności układu włącznie z propozycjami poprawek, a także rozważania propozycji w sprawie dalszych środków zmierzających do ograniczenia zbrojeń strategicznych.

Strony zastrzegły sobie zmienianie Statutu Stałej Komisji Konsultatywnej i jej składu, gdy uznają to za konieczne, a odbywać się to miało w drodze konsultacji⁷⁵.

Powołano jeszcze inne komisje do poszczególnych porozumień zawartych w Moskwie. Każda z komisji składała się z amerykańskich i radzieckich specjalistów, naukowców, jednym słowem - ekspertów obu stron oświadczyło niewątpliwie o tym, że w przyszłości współpraca pomiędzy obydwooma mocarstwami będzie procentować. Prezydent USA Richard Nixon stwierdził w przemówieniu powitalnym 22 maja 1972 roku, że „Porozumienie w dziedzinie ograniczenia zbrojeń strategicznych mogłoby zapoczątkować rezygnację przez nasze kraje z bezproduktywnego i niebezpiecznego wyścigu zbrojeń i zwiększenia produkcji na cele pokojowe”⁷⁶. Komisje powołane w Moskwie były urzędowym potwierdzeniem słów prezydenta Stanów Zjednoczonych. Dobry przykład stanowiła chociażby mieszana komisja amerykańsko-radziecka do spraw współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego, która zatwierdziła konkretne posunięcia i programy współpracy, określała uczestniczące organizacje odpowiedzialne za realizację tych programów i w razie konieczności dawała zalecenia obu rządów. Takie kompetencje posiadały: komisja powołana do spraw o współpracy o zapobieganiu incydentom na morzu otwartym i w przestrzeni kosmicznej nad nim⁷⁷. Wszystkie komisje miały się zbierać raz do roku na przemian w Waszyngtonie i Moskwie, a także wyznaczać koordynatorów, którzy utrzymywałyby kontakty między amerykańską a radziecką częścią komisji, kontrolowałyby wykonanie odpowiednich programów współpracy, precyzowałyby poszczególne rozdziały tych programów i koordynowałyby działalność organizacji uczestniczących we współpracy dotyczącej konkretnej dziedziny w której zawarto porozumienie⁷⁸.

W porozumieniach zawartych w Moskwie w dniach 23-25 maja bardzo ważne dla rozwoju dalszej współpracy pomiędzy mocarstwami było określenie form jej realizacji. Chodziło o wymianę naukowców, specjalistów i statystów, organizowanie dwustronnych konferencji, sympozjów i narad ekspertów, wymianę informacji w konkretnych dziedzinach oraz wyników badań ich dotyczących, a także wspólne opracowywanie i realizację programów i projektów⁷⁹. Strony zobowiązały się do zachęcania i przyczyniania się do

⁷⁵ *Understanding Soviet...*, s. 190.

⁷⁶ *Przemówienie Richarda Nixona w Pałacu Kremłowskim 22 maja 1972 r.* „ZDSM”, 1972, nr 5, s. 913.

⁷⁷ Kompetencje obydwu komisji określone zostały w tekście porozumień – art. XIII układu o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej, i art. VI „Tymczasowego porozumienia o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych”. ZDSM, 1972, nr 5.

O komisji do spraw handlu jest mowa w „Komunikacie o wizycie prezydenta USA Richarda Nixona w ZSRR”

⁷⁸ Art. V układu o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego; art. VII układu o współpracy

⁷⁹ Art. III układu o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego i układu w dziedzinie nauki

nawiązania i rozwoju bezpośrednich kontaktów i współpracy między państwowymi, społecznymi i prywatnymi instytucjami i organizacjami obu krajów oraz do zawarcia, kiedy zajdzie taka potrzeba, odrębnych porozumień i kontraktów. Zaznaczono także, że wszelkie porozumienia zawarte między instytucjami, organizacjami i przedsiębiorstwami będą zawierane zgodnie z ustawodawstwem obu krajów. Poza tym w każdym układzie zaznaczono, że strony mogły na podstawie wzajemnego porozumienia ustalać inne dziedziny współpracy w poszczególnych sprawach⁸⁰.

We wstępie porozumień zawartych w dniach 22-30 maja 1972 roku w Moskwie podkreślone bardzo mocno zostało, iż podstawowym celem współpracy miało stać się otwarcie przed obu mocarstwami szerokiej możliwości połączenia wysiłków w opracowywaniu najważniejszych problemów, których rozwiązanie miało sprzyjać postępowi w konkretnych dziedzinach dla dobra obu krajów i całej ludzkości⁸¹. Strony oświadczyły także, że za wzajemną zgodą będą przekazywać wyniki swojej współpracy do dyspozycji innych krajów⁸².

Oprócz wymienionych porozumień nie można pominąć dokumentu podpisanego 29 maja 1972 roku przez obydwu przywódców, który zatytułowano: „Podstawy stosunków wzajemnych między Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich a Stanami Zjednoczonymi Ameryki”.

Dokument o podstawach wzajemnych stosunków między USA a ZSRR był przepełniony duchem bezpieczeństwa i równouprawnienia, a także współpracy międzynarodowej. We wstępie obie strony podkreśliły, że są one „(...) świadome konieczności dołożenia wszelkich wysiłków w celu zapobieżenia groźbie wojny i stworzenia warunków sprzyjających rozładowaniu napięcia na świecie oraz umocnienia powszechnego bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej (...)”⁸³. W tym duchu był utrzymany cały dokument. Na uwagę zasługuje fakt, że po raz pierwszy słowo „równowaga” zastąpiono terminem „zasady pokojowego współistnienia”. Podkreślono, że różnice w dziedzinie ideologii i ustrojów społecznych Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego nie będą stanowić przeszkody dla rozwijania między nimi normalnych stosunków, opartych na zasadach suwerenności, równości, nieingerowania w sprawy wewnętrzne oraz na zasadzie wzajemnych korzyści.

Podpisany dokument omawia wysiłki, które miały być podejmowane przez obie strony w celu utrzymania pokoju światowego: „Obie Strony będą zawsze wykazywały wstrzeźliwość w swych wzajemnych stosunkach i będą gotowe prowadzić rozmowy oraz usuwać wszelkie rozbieżności środkami pokojowymi”. Podkreślono, że próby uzyskania jednostronnych korzyści bezpośrednio lub pośrednio, ze szkodą dla drugiej strony, nie będą mogły się pogodzić z wytyczonymi celami⁸⁴. Ponieważ obydwa supermocarstwa uznały własne bezpieczeństwo oparte na zasadzie równości i wyrzeczenia się siły, a także groźby jej użycia, dlatego podkreśliły, że będą podejmować wszelkie wysiłki, aby nie dopuścić do

⁸⁰ Art. IV porozumienia o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego i układu w dziedzinie nauki

⁸¹ Zaznaczono we wstępie wszystkich porozumień podpisanych w Moskwie w dniach 22-30 maja 1972 roku, Ibidem.

⁸² Art. II układu o współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego i układu w dziedzinie nauki

⁸³ ZDSM, 1972, nr 5, s. 953.

⁸⁴ Ibidem, s. 954.

konfliktów lub sytuacji, które mogłyby zwiększyć napięcie międzynarodowe. Zgodnie z tymi zamierzeniami obie strony miały się przyczynić do tego, aby wszystkie kraje żyły w warunkach pokoju i bezpieczeństwa oraz by nie ingerowano z zewnątrz w ich sprawy wewnętrzne⁸⁵. W odniesieniu do problematyki rozbrojeniowej obie strony oświadczyły, że będą kontynuowały wysiłki dla ograniczenia zbrojeń strategicznych zarówno na zasadzie dwustronnej, jak i wielostronnej. Będą też podejmowały szczególne wysiłki dla ograniczenia zbrojeń strategicznych. W przypadkach kiedy to będzie możliwe, będą zawierały konkretne porozumienia zmierzające do realizacji wytyczonych celów. Obydwa mocarstwa zgodnie stwierdziły, że ostatecznym celem ich wysiłków było rozwiązanie problemu powszechnego i całkowitego rozbrojenia oraz zapewnienia skutecznego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego⁸⁶.

Podobne kwestie zawarte zostały w Komunikacie o wizycie prezydenta Nixona w Związku Radzieckim, opublikowanym 30 maja 1972 roku. „Porozumienie o podstawach wzajemnych stosunków między Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim” było trafnie określane jako porozumienie głoszące zasadę pokojowego współistnienia w wieku nuklearnym⁸⁷.

Wiceprezydent Spiro Agnew, przemawiając na konferencji gubernatorów stanowych w Houston, oświadczył, że zawarcie w Moskwie porozumienia SALT było wprawdzie krokiem w kierunku trwałego pokoju, jednakże USA musiałyby wzmocnić siły wojskowe, aby osiągnąć w przyszłości dalsze porozumienie z ZSRR. Wiceprezydent zaznaczył, że zawarcie porozumienia w Moskwie byłoby niemożliwe, gdyby Stany Zjednoczone przystąpiły do jego negocjowania z pozycji słabszej strony⁸⁸.

W prasie amerykańskiej ukazały się głosy, iż ZSRR okazał się równym partnerem, ponieważ nie poczynił żadnych wyraźnych ustępstw, oraz że wizyta prezydenta USA w ZSRR była zapewnieniem ze strony Richarda Nixona, że stawia on Moskwę wyżej niż Pekin⁸⁹. Zaznaczono, że Związek Radziecki odwołałby lub przynajmniej odłożył spotkanie na szczycie po wprowadzeniu przez Nixona blokady Wietnamu Północnego, gdyby nie był zaniepokojony sytuacją na swych wschodnich granicach⁹⁰.

Zarówno strona amerykańska, jak i radziecka zgadzały się co do tego, iż w porozumieniu o współpracy w kosmosie, nauce i technice czy o ochronie środowiska naturalnego, a nawet o zapobieganiu incydentom na morzu otwartym i w powietrzu, osiągnięto tyle, ile oczekiwano⁹¹.

Mniej niż można się było spodziewać, dokonano w sprawie handlu i stosunków gospodarczych. Obie strony, ale szczególnie amerykańska, podkreślały, że w przeciwieństwie do układu SALT I oraz kwestii unikania incydentów na morzu, sprawie umowy handlowej poświęcono mniej przygotowań. Podpisanie układu handlowego w trakcie wizyty

⁸⁵ Ibidem, s. 955.

⁸⁶ Ibidem, s. 966.

⁸⁷ H. Kissinger, *White house...*, s. 1257.

⁸⁸ R. Nixon, *Nigdy więcej Wietnamu*, Łódź [1992], s. 139; wiceprezydent Spiro Agnew w zasadzie powtarzał słowa prezydenta Richarda Nixona.

⁸⁹ „Time”, 5 VI 1972; „The New York Times”, 29 V 1972.

⁹⁰ *The memoirs...*, vol. II, s. 613.

⁹¹ BS PAP, 1972, nr 8198, DI, s. 4.

R. Nixona w Moskwie nie zostało wzięte pod uwagę. Powołano jedynie Komisję do spraw handlu⁹².

Strona amerykańska dawała do zrozumienia, że jedną z przeszkód na drodze do zawarcia takiej umowy miał być konflikt wietnamski. Pomiedzy układem handlowym a faktem zaopatrywania Północnego Wietnamu w broń przez ZSRR nie było wprawdzie bezpośredniego związku, ale Amerykanie twierdzili, że Kongres i społeczeństwo amerykańskie nie poparłyby układu o handlu w czasie, gdy trwały radzieckie dostawy wojenne dla Hanoi⁹³. Strona amerykańska utrzymywała także, że szersze porozumienie w sprawach gospodarczych było niemożliwe ze względu na postawę Kongresu amerykańskiego w kwestii kredytów dla ZSRR oraz w związku ze sprawą radzieckiego zadłużenia w okresie drugiej wojny światowej⁹⁴.

Rosjanie sugerowali, że prezydent USA starał się uzależnić korzystną dla ZSRR umowę handlową od uregulowania konfliktu wietnamskiego⁹⁵. Stany Zjednoczone głosiły przede wszystkim, że zastąpienie formuły „równowagi strachu” przez mniej agresywną zasadę „równości bezpieczeństwa” mogło być wstępem do rzeczywistego odprężenia między obu mocarstwami⁹⁶.

Obydwa supermocarstwa zgadzały się co do tego, iż w trakcie szczytu moskiewskiego nie mogły osiągnąć porozumienia w sprawach Wietnamu i Bliskiego Wschodu, gdyż te dwa problemy mogłyby sprowokować militarną konfrontację między USA a ZSRR⁹⁷.

Niewątpliwie dominującym wydarzeniem w czasie pierwszego spotkania na szczycie R. Nixona i L. Breżniewa było ostateczne sprecyzowanie i podpisanie dokumentów finalizujących pierwszą fazę amerykańsko-radzieckich rokowań w sprawie ograniczenia zbrojeń strategicznych⁹⁸. Zasadniczym rezultatem wizyty była zgoda dwóch supermocarstw, co do unikania bezpośrednich konfrontacji i współdziałania na rzecz zachowania pokoju⁹⁹.

„Jeżeli spotkanie na szczycie dochodzi do skutku, oznacza to, że tak w Moskwie, jak i w Waszyngtonie perspektywa współpracy, obopólnej woli pokoju i porozumień dwustronnych, uważana jest za dominującą”¹⁰⁰.

Szczyt moskiewski był ważnym ukoronowaniem wcześniej podjętych rozmów o ograniczeniu zbrojeń strategicznych, na wstępie których uzgodniono zakres problemów będących przedmiotem rokowań. Dokonano określenia pojęcia broni strategicznej, z podziałem na ofensywną i defensywną. Sklasyfikowano poszczególne typy broni i wyznaczono rodzaje broni, które miały podlegać zamrożeniu produkcji bądź nawet redukcji.

⁹² M. Berezowski, *Kariera Richarda Nixona*, Warszawa 1974, s. 122.

⁹³ BS PAP, 1972, nr 8200, DI, s. 5. Sprawa ta przewijała się przez cały okres rokowań o ograniczeniu zbrojeń strategicznych, szczególnie w latach 1968 – 1972. Przywoływano ją również po podpisaniu porozumienia SALT I. *United States foreign policy for the 1970's*, Warszawa 1970, s. 113. Zob. także: „Przegląd Zachodni”, 1971, nr 3, t. II, s. 195–206.

⁹⁴ BS PAP, 1972, nr 8198, DI, s. 4; Forum, 1972, nr 24, s. 8.

⁹⁵ H. Kissinger, *White house...*, s. 1250.

⁹⁶ „Current History”, October, 1972, s. 155.

⁹⁷ H. Kissinger, *White house...*, s. 1208.

⁹⁸ Z. Szczerbowski, *Radziecko-amerykańskie rokowania rozbrojeniowe*, Warszawa 1983, s. 66.

⁹⁹ J. M. Blum, *American politics...*, s. 400.

¹⁰⁰ BS PAP, 1972, nr 8194, DI, s. 11a.

W 1971 roku skoncentrowano wysiłki na opracowaniu porozumienia w sprawie ograniczenia budowy systemów rakiet antybalistycznych (ABM) oraz omówiono kroki zmierzające do ograniczenia rozwoju potencjału broni ofensywnych. W toku rozmów SALT I, 30 września 1971 roku, zawarto pierwsze dwa porozumienia: pierwsze dotyczące środków zmierzających do zmniejszenia niebezpieczeństwa ewentualnego wybuchu wojny nuklearnej oraz drugie dotyczące udoskonalenia linii bezpośredniej łączności. Dalsze dwa układy, podpisane w czasie wizyty prezydenta R. Nixona w Moskwie 26 maja 1972 roku, stanowiły ukoronowanie pierwszej fazy rozmów SALT I¹⁰¹.

¹⁰¹ Układ o ograniczeniu systemów obrony przeciwrakietowej i tymczasowe porozumienie o niektórych środkach w zakresie ograniczenia strategicznych zbrojeń ofensywnych. „Tygodnik Demokratyczny”, 1974, nr 49, s. 3.